

Համեմատելով, մեռաւ լճերը ալտոյ ան սե-
նեկին մէջ՝ ուր որ ծներ էր, և ուր իր
կենաց վերջերը կը բնակէր առանձնու-
թեան սիրով և ժանտամահէն փախ-
չելու համար :

Երկար ատեն ինչուան աս վերջերս
Պօքթաչիոյին աս բնակութիւնս երեսի
վրայ մնացած էր . բայց քիչ տարի ա-
ռաջ փլորենտացի աղնուական խաթուն
մը գնեց աս տունս, և ի յիշատակ Պօք-
թաչիոյին նորոգեց ու կարգի դրաւ :
Երեսն թէ աս տիկինս լսեր է տանտի-
րոջմէն ուսկից որ գներ է աս տունս, թէ
տունը ծախելէն քանի մը տարի առաջ
պատ մը փլցնելով՝ խել մը մագաղաթ է
ու թղթէ գրուածքներ ելեր են, որոնք
կրակ վառելու համար գործածեր է :

Պօքթաչիոյ ունի ուրիշ քանի մը
պղտի գրուածքներ ալ որոնք զանց
կ'առնենք յիշատակելը, արդէն գլխաւոր
գրուածքներուն վրայ բաւական խօսած
ըլլանուս համար :

Վ. 2 .

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուրին :

ՓԻԵՄՈՆԹԻ երկիրը, ան զուարճա-
լի դաշտավայրին մէջ, ուր որ Փոյ հա-
րաւէն գալով՝ Սոնվիզոյէն կ'իջնայ ու
Տորա գետին և Սոնճինելրա ու Սոն-
չէնիզիոյ ջրերուն հետ կը խառնուի, կը
հանգչի Սարտենիոյ թագաւորութեան
մայրաքաղաքը Թուրին : Եր գիմացը
Փոյի աջակողմեան եզերացը վրայ բազ-
մակերպեան դալարագեղ բլուր մը կը
բարձրանայ, որ խիտ առ խիտ ծառե-
րով, ճերմակ ճերմակ տներով ու ամա-
րաստան պալատներով զարդարուած է :
Հարաւային, արեւմտեան ու հիւսիսային
կողմէն Լլպեան լեռները սքանչելի գե-
ղեցկատեսիլ պսակ մը կը կազմեն իրեն
հեռուէն : Լլս ամէն տեղերուն
գեղեցկութենէն կրնայ մակաբերուիլ
Թուրինի աղուոր դիրքը, որ Փարիզու-

արեւելեան երկայնութեան 5° 21' 25" 1/2
տակը կ'իջնայ և հիւսիսային լայնութե-
45° 4' 48" 1/2 :

Թուրին այնպէս մը կ'երևայ թէ
Կեղտերէն շինուած է . հաւրինեանք
կը կոչուէին իր բնակիչքը, ուսկից որ քա-
ղաքն ալ () գոստէ հաւրինաց կ'ըսուէր .
Լլնիբաղայդ քաղաքը աւար առաւիրեն
կողմը անցնիլ չուղելուն համար : Հոով
մայեցիք գաղթականութի մը ըրին հոն, և
() գոստոս կայսրն ալ գեղեցկացուց զա-
նիկայ : Դոմպարտացուց տիրապետուեալ
տենը՝ նոյն թագաւորութեան երեսուն դըսու-
թիւններէն մէկուն գլխաւոր տեղն է-
ղաւ : Փիէմոնթին Սալոյայի հետ միա-
նալէն վերջը՝ ալ աւելի հռչակաւոր է-
ղաւ . Վաղղիացիք 1640-ին տիրեցին ա-
սոր, բայց 1706-ին զուր տեղը պաշարե-
ցին . այս երկու պաշարումները հռչա-
կաւոր եղան, մանաւանդ երկրորդը :
Վաղղիացիք 1796-ին, 1798-ին և 1800-ին
տիրեցին ասոր . աս վերջի անգամուս շատ
աւրուեցաւ . և անկէ վերջը Փոյ նահան-
գին գլխաւոր տեղն ու Վաղղիական
ինքնակալութեան մասն եղաւ մինչև
1814 տարին : Ետքը դարձեալ իր օրի-
նաւոր իշխաններուն ձեռքը ինկաւ :

Թուրին 142,000 բնակիչ ունի . բնա-
ւորութիւննին հանդարտ, աղնուական,
պարզ և ընկերասէր . հայրենասիրու-
թեք բորբոքած են և ուսումնասէր են .
բայց այս վերջի ատեններս փախստական
մարդիկ հոն ապաւինելով՝ անկրօնութի
մտնել սկսաւ մէջերնին : Վաղաքը չորս
մաս բաժնուած է, ու իրեք ալ արուար-
ձան ունի, և գիշերը կազով կը լուսա-
ւորուի : Լտենօք չորս դուռ ունէր, ո-
րոնց հիմա հետքն ալ չկայ . փողոցները
լայն, երկայն, ուղիղ և կարգաւորեալ
են, մասնաւորապէս՝ Լոր Թուրինի մէջ .
ասոնց մէջ Փոյի ճամբան գեղեցկագոյնն
է ու ամենէն լայնը . իսկ Տօրա Կրօսս
ըսուածը երկու գեղեցիկ տեսարաններ
ունի . ճամբուն մէկ գլխէն կը տեսնես
Սատամա պալատը, մէկալէն ալ Լլ-
պեան լեռները, որոնց գլուխը կապուա
երկնքին մէջ կ'երևայ : Սիկտոր Լ-
մետէոս Բ, Կարլոս Լլմանուէլ Գ .

ու Վ իկտոր Մեռնոս Գ. թագաւորները ջանացին որ այս փողոցը որչափ կարելի է զարդարեն, որ նման չէր ունենար՝ թէ որ լայնութիւնը երկայնութեանը համեմատ ըլլար :

Քաղաքի մէկ մեծ գեղեցկութիւնն ալ իր ընդարձակ հրապարակներն են . երևելի է Քասթէլլոյի հրապարակը, որուն անունը մշտեղի եղած դղեկէն առնուած է . ասիկայ իրեք կողմէն իրեք ճամբաներ ունի, որ են Փոյինը, Տորայիւնը ու Վոր ճամբան, որոնք շիտակ երթալով քաղքէն դուրս կ'ելլեն . իսկ չորրորդ կողմը կը տեսնես ընդարձակածաւալ արքունիքը . հրապարակին չորս կողմը կամարակապ ձեմելիք կայ՝ բաց ի արքունեաց դիմացի վանդակապատէն : Սրբոյն Վարդոսի հրապարակը քառակուսի երկայն է ու հոյակապ, ուսկից որ վեց ճամբաներ կը սկսին . հարաւային կողմէն իրեն վրայ կը նային երկու եկեղեցիներու ճակատներ, իսկ մշտեղը Վամանուէլ Ֆիլիպերդ Սաւոյայի դքսին պղնձէ գեղեցիկ հեծեալ արձանը կայ : Եւս հրապարակը Վենետիկու սրբոյն Վարկոսի հրապարակէն ետքը երկրորդը կը սեպուի, բայց ճարտարապետութեան կողմանէ անկեց շատ վար է : Վ իկտոր Վամանուէլ հրապարակը Լարոպայի ընդարձակագոյն հրապարակներէն մէկն է, և կամարակապ ձեմելիքով շինուած է բաց ի գետին կողմէն . գետին մէկալ ւափունքին վրայ Բստուածամօրը կանգնուած կը տեսնուի յունահռոմայեցի ճարտարապետութեամբ տաճար մը . անոր վսեմութեանը հետ կը խառնուի կանաչազգեստ բլրակին զուարթութիւնը :

Խաւիոյ ուրիշ քաղաքաց պէս չունի լուրին հասարակաց շինուածքներ, կամայնալիսի պալատներ, որ զհռովմ, Փլորենտիա ու Վենետիկ գեղեցկացընող ճարտարապետներուն ձեռքէն ելած ըլլան . որովհետեւ այդ արուեստին իյնալուն ատեն սկսաւ ինքը զարդարուիլ, և որովհետեւ իր Վուարինի ու Լուվարա ճարտարապետները չեն կըրնար բաղդատուիլ Պրամանթէի ու

Պալատիոսի հետ : Յիշատակութեան աւելի արժանի տեղերը ասոնք են . — Սայր եկեղեցին սուրբ Յովհաննէս Սկրտիչ, որ շատ հնուց շինած է կ'ըսեն . բայց 1498^{ին} բոլորովին նորէն շինուեցաւ . ասոր մէջ Քրիստոսի սուրբ Վարչամակին փառաւոր ու մեծագործ մատուրը կայ, որ ներսէն ու դրսէն սեմարմարինով պատած է . բայց այս պատճառաւ, ու նաեւ լուսանցքներուն դրքէն՝ մթին է : Եւս մատուրը աւագ խորանին ետեւը շինուած է, իբրեւ թէ ուրիշ ժամ մը ըլլար, և գերեզմանի ձևով չէնք մըն է օդուն մէջ ցրցուած . և որովհետեւ արքունեաց մէջ է, անով մայր եկեղեցին ալ, անոր անմիջապէս մօտ եղած սուրբ Լաւրենտիոսի եկեղեցին ալ պալատին մասը կրնան սեպուիլ : Փրկչին պատանաց սուրբ Վարչամակը, որ խորանին վրայ դրուած է փառաւոր արկղի մը մէջ, Խաչակրաց ժամանակը Սուրբ Լորկրէն բերուեցաւ և 1452^{ին} Ուղովիկոսի Սաւոյայի դքսին ընծայ եղաւ . և վերջէն Վամանուէլ Ֆիլիպերդ ուղեց որ Շիամպերիէն լուրին փոխուի : — Սրբոյն Լաւրենտիոսի եկեղեցին, որ գրեթէ բոլոր մարմարինեայ է, գմբէթն ալ գեղեցիկ է, բայց եկեղեցւոյն ճարտարապետութիւնը լաւ չէ : — Սրբոյն Փիլիպպոսի եկեղեցին, որ քաղքին ընդարձակագոյն եկեղեցին է . գեղեցիկ է ճարտարապետութիւնը, որ Լուվարայի ձեռագործն է : — Երրորդութեան եկեղեցին, որ մեծագործ է ու բոլորչի ձև ունի . իսկ Սարտիրոսաց տաճարը չքեղ է՝ մարմարիններով ու նկարներով զարդարուած : — Վոմինիկեանց եկեղեցւոյն մէջ Վուէրչինոյի հիանալի պատկեր մը կայ, որ կը ձևացընէ թէ սուրբ Սոյսը վարդաբանը կու տայ սրբոյն Վոմինիկոսի . այդ գեղեցիկ պատկերքին նման լուրինի եկեղեցեաց մէջ մէկ մ'ալ չկայ :

Եւս և ասոնց նման ուրիշ երևելի եկեղեցիներէն զատ՝ յիշատակաց արժանի են նաեւ սուրբ Յովհաննէսի, Սիւրի, սրբոյն Լուգիոսի ու Բախաճներու անկեանոցները, որոնց ճարտարապետու-

Թիւնը գեղեցիկ ըլլալէն զատ՝ շատ յարմար կը ծառայեն ինչ բանի համար որ հաստատուած են : — Օ ինուորական ճարտարապետութեան կողմանէ երեւելի չէնքերը երկուք են . առջինն է զղեակը , որուն ճարտարապետն եղած է Փաշիւթթոյ , բայց ժամանակ անցնելով՝ նոր ամրութիւններ տուին իրեն , որ անառիկ ըլլայ . միւսն է արքունի զինարանը , որ 1738ին կրկին շինուեցաւ ու ալ աւելի ընդարձակութիւն առաւ , և իր գեղեցկութեանը հետ մեծ կարեւորութիւն մ'ալ ունի . հոս այդ շէնքին մէջ կան տարրալուծաց մետաղադործութեան արուեստանոց , հանքաբանութեան ու բնաբանութեան թանգարաններ , գրատուն , ձուլարան թընդանօթոց , զէնք շինելու գործանոց , արքունի գործարան վառօդի , ու բորակ զտելու արուեստանոց , և այլն :

Սեծագործ պալատներու կողմանէ ճոխ է լուրին . երեւելի է Ստամբուլ պալատը , որ դղեակ ալ կ'ըսուի , և ինչուան հիմա արեւելեան կողմը իր հին աշտարակները պահած է . ասոր շինութիւնը սկսաւ 1403ին ու 1416ին լնցաւ . դարձեալ նաև Սալոյայի դքսից պալատը , Վարինեան պալատը , որն որ մասնաւորապէս երեւելի է իր սանդխոյն ու մեծ սրահին համար : Երեւելի է նաև արքունական պալատը , զորն որ կառուց Վարդուս խմանուէլ Բ , բայց Սիկտոր Սմեալոս ընդարձակեց ու գեղեցկացոյց զայն , որուն շատ նոր գեղեցկութիւններ ալ տուաւ Վարդուս խմանուէլ Գ : Եւ չէնքը շատ ընդարձակ է , ու այն պէս ճարտարութեամբ շինուած , որ ան ընդհատ շարունակութեամբ կը բովանդակէ եկեղեցիներ , ինչպէս որ վերն ըսինք , տէրութեան սաշտամանատուններ , իսկ մը փառաւոր սենեակներ , զինուորական ճեմարան , փողերանոց , պարտէզներ , ախոռներ , անանկ որ ասոնք կրնան իրեն մասունքը սեպուիլ : Երբունիքը շատ փառաւոր է ներսի կողմէն . ձեղունները ոսկեզօծ են ու քաշուածքներ ունին , որմերը ծաղկազարդ գորգերով հարուստ են . կահկարասիքն

ալ շատ գեղեցիկ են թէ՛ նիւթոյն և թէ՛ գործածին կողմանէ . Թող պատկերներուն ու բիւրեղեայ կանթեղաց բազմութիւնը : Վարդուս խմանուէլ նոր ճոխութիւններով զարդարեց իր արքունիքը , ինչպէս խմանստանի ու Քափոնի անօթներով , արդի պատկերահաններու նկարներով , ոսկեզօծ զարդերով , ճարտարապետական գործքերով , և այլն : Թագաւորին առանձնական գրատունը ճոխ է հին և նոր գրուածքներով :

Պալատին մօտ են Երբունի թատրոնն ու դիւանները . Թատրոնը կառուց Վարդուս խմանուէլ Գ , որն որ վերջէն նորոգուելով՝ աւելի գեղեցկացաւ ալ , և հիմայ Խալիլոյ ամենէն գեղեցիկ թատրոններէն մէկն է . դիւաններն ալ նոյն Վարդուսը շինեց , որոնց մէջ յարգի յիշատակարաններ կան , և ուզողը՝ բարձրագոյն հրամանաւ կրնայ օրինակել զանոնք : Թագաւորական զինատունը յիւրաւի զարմանք կը բերէ մարդուս վրայ , ուր որ գեղեցիկ կարգով դրուած են միջին դարու ամբողջ սպառազինութիւններ , ինչպէս նաև սուրեր , նիզակներ , և այլն , և ամէն տեսակ հրազէնք , որոնք պատերազմական արուեստին պատմութեանը համար աղէկ նիւթ կու տան . դարձեալ երեւելի պատերազմական արանց պատմական յիշատակարաններ և շատ տեսակ ամենագեղեցիկ զարդեր :

Ստաւորական յառաջադիմութեան ցանկացողը կը գտնէ քաղքիս մէջ իր փափաքը գոհ ընող տեղեր : Համալսարանէն զատ , որ անուանի է , ինչպէս նաև չէնքն ալ աղուոր է , հասարակաց գրատուն ունի լուրին , որուն մէջ 110,000 հատոր գիրք կան , և թէ՛ տպագիրներու ու թէ՛ ձեռագիրներու կողմանէ աղէկ գանձեր ունի . դարձեալ տարրալուծութեան գործանոցներ , դահլիճ բնաբանութեան , պարտէզ բուսաբանական , աստղաբաշխական դիտարան , կենդանաբանական ու հանքաբանական մոսէոններ , հնութեան մոսէոն , և մանաւանդ եգիպտական մոսէոնը , որ բոլոր Եւրոպայի մէջ մի միայն է , և որուն

հնութիւնները Լազիպտոսնստող Վաղ-
ղիոյ հիւպատէն առնուած են . ատիկայ
տեսներու ու հիանալու տեղ է . ունի
նաեւ գիտութեան ճեմարան մը, որ եր-
կու մաս բաժնուած է , առջինը չափա-
բանական ու բնաբանական գիտութեց
համար , և երկրորդը բարոյական , պատ-
մական ու բանասիրական գիտութեց :

Վեղեցիկ արուեստներն ալ վերջի
ժամանակներս աղէկ սկսան ծաղկիլ .
այս վախճանիս համար կանգնուեցաւ
գեղեցիկ արուեստից ճեմարանը , ինչ-
պէս նաեւ նկարչութեան յառաջագի-
մութեանը համար Սատամա պալա-
տին մէջ պատկերաց հաւաքմունք մը
կայ , ուր որ դուրս կը ցատքեն Պէլլի-
նեայ , ()լպէյնի , Պասսանեայ , Պօղոս
Սերոնացոյն , Վարաչիներուն , Լե-
պանոյի , Թիցիանոյի , Ֆերրարեայ ,
և երևելի հղանտացիներու նկարները :

Ճարտարութիւնը բարձր աստիճան
հասած է Թուրինի մէջ . վերջի ատեն-
ներս երկրագործական ընկերութիւն մը
հաստատուեցաւ հոս , որ բոլոր թագա-
ւորութեան մէջ տարածուեցաւ , ու եր-
կրագործութեան յառաջագիմութեա-
նը հոգ կը տանի : Թուրինի մետաքսը
շատ ընտիր է , որով որ մեծ վաճառակա-
նութիւն կ'ընեն , և ամէն տեսակ մե-
տաքսեայ կերպաններ ալ կը շինուին ,
որոնց համար 3,000^{էն} աւելի մարդիկ
կ'աշխատին : 1829^{էն} սկսեալ հինգ տա-
րին մէյ մը հանդիսարան կ'ըլլայ ճար-
տարութե , նաեւ գեղեցիկ արուեստից :

Տպագրութեան արուեստին ծաղկե-
լուն գալով 1730^{էն} ինչուան 1840 այլ
և այլ գրավաճառներ 4,549,750 լիրայի
գիրք ծախեցին : Իսկ 1840^{էն} ինչուան
1849 Բոմպա ըսուած տունը միայն 6
միլիոնէն աւելի վաստըկեցաւ գրքերէն :

— Զենք յիշատակեր հոս ճարտարու-
թե ուրիշ գործատունները , բաց 'ի թը-
թուններու և ծծմբուտներու մեծ գործա-
րանէն , որ Ստալիոյ աս տեսակ գործա-
րաններուն մեծագոյնն է , և հաւանա-
կանաբար ամենէն առաջ կանգնուած :

Բայց ուսումնական յառաջագիմու-
թեան համար կանգնուած շէնքերուն

հետ չեն պակսիր նաեւ սիրոյ և գթու-
թեան ապաստանարանները , որ տեսակ
տեսակ են . ինչպէս են սրբոյն Յով-
հաննու Սկրտչի անկեղանոցը , սրբոյն
Սաւրիտիոսի ու սրբոյն Վազարու
անկեղանոցը , սրբոյն Լազիոսի ու զի-
նուորական հիւանդանոցները , զրաւ
դնելու տեղ , խուլ և համրելու դպրոց ,
աղնուական այրիներու պատսպարան , և
ասոնցմէ զատ տառնըտոր տառնըհինգ
բարերարութեան տեղեր :

Երկրորդեան զուարճութեան հա-
մար արքունի թատրոնէն զատ կան ու-
րիշ թատրոններ ալ . և ճեմեղաց տե-
ղերն են Սալէնթինոյի պարտէզը , դղե-
կին պարտէզն ու Փոյին վրայ եղած
Սոնտոյի հրապարակը :

Վաղքէն Փորթա Փալացոյէն որ
ելլէս , կը տեսնես այն հուշակաւոր քա-
րաշէն կամուրջը , որ Տորա գետին վրայ
ձգուած է : Թուրինի շրջակայ տեղեաց
գեղեցիկութեանը քիչ քաղաք կայ որ
հաւասարն ունենայ . ինչպէս որ վերն ը-
սինք , մէկ կողմանէ բլուրներուն կանա-
չութե վառվռունուի , մէկալ կողմանէ
այն տարածուած բնակուեց ընդարձա-
կութիւնը կը յափշտակեն զմարդ . այս
տեղերը ճանապարհորդի կը սպասեն որ
գայ լեւներուն մէկուն վրայէն տեսնէ
զիրենք ու այն իրենց գեղեցիկութիւնը
մէյ մը վայլէ : Հոս այս տեղուանքս լե-
րան մը գագաթը փառաւոր եկեղեցի
մը կայ , զորն որ կանգնեց Սիկտոր Լե-
մետէոս Բ , երբոր Լազիոնոս սպարա-
պետ իշխանը 1706 տարւոյն Սեպտեմ-
բերի 6^{էն} յաղթեց Վաղղիացոց , որ
զԹուրինապաշարած էին . որովհետեւ պա-
շարման ատենը Սիկտոր Լեմետէոս Լա-
զիոնոս սպարապետին հետ այս լեւան
վրայ գացած ըլլալով անկէց թշնամեաց
բանակը դիտելու համար , հոն թա-
գաւորը ուխտ ըրաւ Լստուածամօր , որ
եթէ յաղթէ թշնամեաց՝ այն գագաթին
վրայ իրեն եկեղեցի մը կանգնէ . և ա-
նոր համար երբոր յաղթութիւնը ստա-
ցաւ , կառոյց այս հոյակապ եկեղեցին ,
որուն տակը կը թաղուին Սարտենիոյ
թագաւորները :